

Крайняк О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЗНАТИ» В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові. Попри активне вивчення когнітивних дієслів переважно на матеріалі різних частин мови у німецькій мові, досі немає праць, у яких би було проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «знати», його структурно-семантичну організацію з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом.

Вивчення дієслів здійснювалося на основі лексикографічних тлумачень і дозволило виявити різноманітний клас семантики з точки зору їх багатогранних системних зв'язків. Це спричиняє виділення 11 окремих смислових груп дієслів із різною продуктивністю.

Досліджувана лексико-семантична група когнітивних дієслів позначає внутрішні та розумові стани людини і характеризується семантичною багатогранністю та категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «знати» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі», «бути обізнаним із чим-небудь», «розбиратися в чомусь», «бути спеціалістом у чому-небудь», які зафіксовані в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова з невідокремлювальними префіксами. Поєднання семантичного та структурного аналізу лексико-семантичної групи дієслів сприяє цілісному вивченню їх змісту та морфемної структури.

Досліджуване семантичне поле дієслів зі значенням «знати» як одиниця лексико-семантичної системи об'єднане ядром, до якого входять слова-ідентифікатори *kennen/wissen*. Інтегральне, загальне значення мають лексеми, які належать до центра поля *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. Периферія поля складається з одиниць, які є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Дієслова *fühlen, empfinden, agnostieren* належать до периферії та деталізують і конкретизують основне значення поля.

У перспективі доцільно розглянути проаналізовану лексико-семантичну групу з аналізом матеріалу творів художньої літератури, що дозволить глибше проаналізувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути вивчення дієслів зі значенням «знати» у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, дієслово, когнітивне дієслово, лексема, семантичне значення, лексичне значення, структурний аналіз.

Постановка проблеми. Кожна епоха характеризується своєю структурою знання і його своєрідними особливостями. Знання як результат усієї історичної практики народу відобра-

жені у власній картині світу людини та в різноманітних лексикографічних джерелах, які допомагають здійснити мовний аналіз лексичного матеріалу та отримати певну обізнаність у різних галузях знань. Людство постійно нарощує свої знання про світ, але частина знань іноді безповоротно втрачається.

Знання – це неминучі цінності, показник культурного розвитку людства. Людство зобов'язане їх зберігати і збільшувати, вчитися мудро використовувати собі на благо. Знання як результат процесу пізнання має складну структуру: повсякденне і наукове; емпіричне і теоретичне; отримане логічним шляхом і позалогічним (інтуїтивне, художнє); філософське знання та низку інших форм [1, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан лінгвістичних досліджень визначається підвищеним інтересом до семантичних аспектів дослідження мови, а саме когнітивної семантики. Вивчення дієслів у ракурсі когнітивної лінгвістики передбачає дослідження їх мовних особливостей через пізнання й осмислення світу.

Когнітивні дієслова (дієслова розумової та інтелектуальної діяльності) неодноразово ставали предметом дослідження в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, здебільшого на матеріалі російської та англійської мов [2; 3; 4; 5]. Когнітивні дієслова вивчалася в порівняльному аспекті на матеріалі німецької та грецької мов мовознавцем Е. Бутулуссі [6]. Структурні, семантичні та синтаксичні особливості різних частин мови зі значенням інтелектуальної діяльності репрезентовано у наукових розвідках Н.І. Злобіної [7]. Семантичні особливості німецькомовних лексем з епістемічним компонентом значення та реляцій між елементами лексико-семантичного поля метазнання як мовного відображувача відповідної концептуальної сфери висвітлено у праці Г.Л. Лихолай [8]. Однак дотепер ще не був проведений структурно-семантичний аналіз дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові.

Мета статті. Попри активне вивчення лексико-семантичних груп дієслів у німецькій мові, досі немає праць, у яких би було проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «знати», його структурну та семантичну організацію з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом, які у своїй сукупності якраз і становлять основну мету цієї теми.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) з'ясувати теоретичні засади дослідження понять «когнітивна семантика» та «когнітивні дієслова»;
- 2) дослідити семантичні особливості дієслів зі значенням «знати» в сучасній німецькій мові;
- 3) вивчити структурні особливості дієслів, які входять до ЛСГ зі значенням «знати».

Предметом нашого дослідження є студіювання структурних та семантичних особливостей лексико-семантичної групи дієслів, які пов'язані з пізнанням світу: дієслів знання, мислення, розумової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна семантика – теорія значення, яка стверджує, що значення мовної одиниці не може бути зведеним до об'єктивної характеристики позначеної нею ситуації, тому необхідно враховувати й ракурс, що обирається концептуалізатором під час розгляду ситуації і способу її вираження [9, с. 425].

Когнітивними вважаються дієслова, які описують внутрішні та розумові стани або процеси: володіння, надбання, втрати або відновлення знання і припущення щодо світосприйняття [6, с. 9]. До цієї групи дієслів Е. Бутулуссі зараховує:

1) дієслова, котрі вказують на володіння певним знанням: *wissen, kennen*;

2) дієслова, які виражають припущення: *glauben, vermuten, ahnen, annehmen, zweifeln*;

3) дієслова, що вказують на когнітивні надбання індивіда: *erfahren, kennenlernen, erkennen*;

4) дієслова, що сигналізують про втрату знання: *vergessen*.

Дієслова на позначення володіння певними знаннями становлять значний семантичний клас у сучасній німецькій мові. Вони позначають результат розумової, почуттєвої та вольової діяльності людини або отримання знань у процесі такої діяльності [2, с. 151].

Дієслова зі значенням «знати» семантично тісно пов'язані з дієсловами, які позначають фізичну і розумову діяльність, почуття та волю людини.

Досліджуване семантичне поле дієслів зі значенням «знати» як одиниця лексико-семантичної системи об'єднане ядром, до якого входять слова-ідентифікатори *kennen/wissen*. Інтегральне, загальне значення мають лексеми, які належать до центра поля *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. Периферія поля складається з одиниць, які є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Дієслова *fühlen, empfinden, agnostieren* належать до периферії та конкретизують основне значення поля.

Залежно від характеру інформації, яка зберігається у свідомості або набувається в процесі пізнання, дієслова зі значенням «знати» можна розділити на лексико-семантичні групи. Визначення місця лексичної одиниці в тій чи іншій лексико-семантичній групі ґрунтується на її відношенні з центральною (ядерною) семою та найближчими синонімічними та антонімічними відношеннями.

У запропонованому дослідженні дієслова зі значенням «знати» поділено на такі лексико-семантичні групи:

1. **Мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь, розбиратися в чомусь, бути спеціалістом у чому-небудь:** *wissen* – (von D, um A) знати, (zu + inf) уміти щось робити; *sich auskennen* – орієнтуватися, добре розбиратися в чомусь; *Bescheid wissen* – знати, бути проінформованим; *beschlagen sein* – бути освіченим, обізнаним; *bewandert sein in D* – бути обізнаним, досвідченим; *vertraut sein mit D* – бути добре знайомим з чимось; *sich verstehen auf* – розумітися на чомусь; *kapieren* – кумекати, зміркувати; *fassen* – осягати (розумом), уловлювати; *sich orientieren in D* – орієнтуватися в чомусь; *sich D. etw. bewusst sein* – знати щось; *auf dem laufenden sein; im*

Bilde sein – бути в курсі справи; *plichtbewusst sein* – бути свідомим; *dran sein* – бути в курсі подій; *Durchblick haben, drinstehen* – бути в курсі справи, розбиратися в чомусь (20%).

2. **Розуміти, усвідомлювати що-небудь:** *verstehen, begreifen nachvollziehen* – розуміти; *einschauen, anerkennen, erfassen, sich D. klar machen, sich D. klar werden, sich D. etw. bewusst werden* – усвідомлювати (10%).

3. **Бути знайомим із ким-небудь (вирізняти з низки подібних, узнавати):** *kennen* – знати когось; *kennen an D.* – знати, упізнати когось; *j-n vom Sehen kennen* – знати в обличчя, впізнавати за зовнішністю; *mit j-m (D) bekannt sein* – бути знайомим із ким-небудь; *mit j-m (D) bekannt werden, jmd kennen lernen* – познайомитись із ким-небудь (6%).

4. **Отримувати уявлення про щось, дізнаватися, довідуватися:** *einen Einblick in etw. gewinnen* – отримати уявлення про щось; *erfahren* – дізнаватися, довідуватися; *sich informieren* – отримувати інформацію, довідуватися; *von etw. (D) Kenntnis bekommen [erhalten]* – отримувати відомості; *sich kundig machen* – довідуватися, розпитувати про щось; *wiederkennen* – дізнаватися, довідуватися, допитуватися; *meistern* – опанувати; *etw. im Griff haben* – набивати руку на чому (привичаїтися до виконання якої-небудь роботи, набути уміння, вправності в чому-небудь), вправно володіти; *etw. aus eigener Anschauung kennen* – знати щось зі свого досвіду; *etw. vom Hörensagen kennen* – знати щось із чуток (11%).

5. **Розпізнавати (визначати щось за певними ознаками, прикметами), ототожнювати, ідентифікувати:** *erkennen* – дізнаватися, розпізнавати (визначати щось за певними ознаками, прикметами); *identifizieren* – ототожнювати, ідентифікувати; *agnostieren* – розпізнавати; *gleichsetzen* – ототожнювати; *entdecken* – виявляти (5%).

6. **Досконало володіти чимось, бути талановитим, бути майстром своєї справи:** *draufhaben* – бути талановитим; *beherrschen* – опанувати щось, мати досконалі знання; *in etw. firm sein* – досконало володіти чимось; *begabt, talentvoll, talentiert sein* – бути талановитим, обдарованим; *mächtig sein G.* – володіти чимось; *kompetent sein, tüchtig im Beruf sein* – бути майстром своєї справи; *Er möchte jeder Laus einen Stelzen machen und jeder Gans ein Hufeisen anlegen* – на всі руки майстер; *Übung macht den Meister / Übung bringt Erfahrung: Erfahrung kann alles / Ein Geiger zerreisst viel Saiten, eher Meister wird* – хто багато робить, той і багато знає (10%).

7. **Знати як облупленого (як облуплених) кого – мати певне уявлення про характер, поведінку кого-небудь:** *j-n in- und auswendig kennen, j-n bis in die geheimsten Falten seiner Seele kennen, j-n durch und durch kennen, j-n ganz genau kennen* – знати когось, як свої п'ять пальців; *etw. wie seine (Tasche) Westentasche kennen* – знати щось, як свої п'ять пальців (5%).

8. **Уміти читати, писати, бути грамотним:** *schriftkundig sein, sachkundig, geschult sein* – бути грамотним; *lese- und schreibkundig sein* – вміти читати і писати; *fehlerfrei schreiben* – писати без помилок; *rechnen können* – знати лік, вміти лічити; *singen können* – уміти співати; *zu zeichnen verstehen* – уміти малювати (10%).

9. **Знавати чогось на своєму віку, переживати, відчувати що-небудь:** *fühlen* – відчувати; *empfinden* – відчувати, сприймати; *erleiden* – зазнавати; *erdulden* – виносити; *durchmachen* – зазнавати, переживати; *erleben* – переживати; *vom Schicksal heimgesucht werden* – випробовувати мінливості

долі; *etw. am eigenen Leibe erfahren (durchmachen)* – відчутти на собі (9%).

10. **Визнавати кого-небудь, що-небудь, рахуватися з кимось, чимось:** *Anerkennung zollen* – визнавати когось, щось, *jm recht geben* – визнавати правоту кого-небудь, *seinen Fehler zugeben* – визнавати свою помилку, *berücksichtigen, Rücksicht nehmen auf A., in Betracht ziehen A., Rechnung tragen D.* – рахуватися з кимось, *er hat etw. zu sagen, er stellt etw. vor* – до його думки прислухаються (10%).

11. **Знати по собі – судити з власного досвіду:** *aus den Fehlern lernen* – вчитися на помилках; *durch Schaden wird man klug / Unfall macht Umsehen* – на помилках вчимося / досвід – кращий учитель; *aus eigener Erfahrung lernen* – на власному (на особистому) досвіді зазнати чогось, самому спробувати; *Erfahrung ist ein langer Weg / wer mit jungen Ochsen pflügt, macht krumme Furchen* – старий віл борозни не псує; *ein Erfahrener ist über einen Studierten / unversucht, unerfahren / zwei für ein ist wrackesrecht* – не питай старого, а бувалого / за битого двох небитих дають; *einen Esel führt man nur einmal aufs Eis / ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn / alte Sperlinge sind schwer zu fangen* – старого горобця на полові раз не обдурити (4%).

Дієслова і стійкі словосполучення зі значенням «знати» входять також до складу прислів'їв, приказок та фразеологічних зворотів, які відчутно поповнюють словниковий склад сучасної німецької мови. Думка про те, що жага безмежного знання – рушійна сила пізнання, відображена в німецькій народній творчості: *Wissen ist Macht* – знання – сила; *was der Löwe nicht kann, das kann, der Fuchs* – розум більший за силу; *Das Kleid macht nicht den Mann, der Sattel macht kein Pferd / Man sieht uns nicht in den Magen aber auf den Kragen* – не суди по одязі – суди по розуму; *Der kluge Mann baut vor* (Schiller. Wilhelm Tell) – розумний чоловік заздалегідь готує; *Zartem Ohre halbes Wort / Gelehrten ist gut predigen / Ein Wort ist für einen Weisen mehr als eine ganze Predigt für einen Narren* – мудрій голові досить два слова.

Існують також у народній творчості фразеологічні одиниці з протилежним значенням, що відображають негативний вплив розумової діяльності на людину та небажання вивчати щось нове, отримувати певні знання: *Viel Wissen macht Kopfweh / Viele wissen viel, keiner alles* – багато знатимеш – швидко постарієш; *er weiss weder Gicks noch Gacks* – не розуміє ні «бе», ні «ме»; *schwarz geboren ist alles Weißwaschen verloren* – хто розуму не має, тому й коваль не вкує; *Verstand schafft Leiden* – лихо з розуму.

Антонімічну групу до дієслів розумової діяльності *kennen, wissen* зі значенням «знати» становлять дієслова *vergessen* – забувати, *verlernen* – розучитися, *vermuten, annehmen* – припускати, *zweifeln* – сумніватися.

Проведений структурний аналіз дієслів зі значенням «знати» свідчить про те, що найбільшу продуктивність виявляють дієслівні словосполучення (65%): *etw. aus eigener Anschauung kennen, auf dem laufenden sein, im Bilde sein*.

Кількісно домінують також дієслова з невідокремлювальними префіксами (be-, er-, ver-) (13%): *begreifen, erfassen, verstehen*; та дієслова-симплекси з однією основою (11%): *kapieren, meistern, agnostieren*.

Меншу продуктивність виявляють дієслова з відокремлювальними префіксами *aus-, ein-, an-, wieder* (8%): *sich auskennen, einsehen, wiederkennen*.

Решту проаналізованих дієслів (3%) становлять дієслова-композиції: *gleichsetzen, nachvollziehen, berücksichtigen*.

Висновки. Проведений семантичний та структурний аналіз лексико-семантичної групи дієслів зі значенням «знати» сприяє цілісному вивченню їх змістовного обсягу та морфемної будови. Досліджувана лексико-семантична група когнітивних дієслів позначає внутрішні та розумові стани людини і характеризується семантичною багатогранністю та категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «знати» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі», «бути обізнаним із чим-небудь», «розбиратися в чомусь, бути спеціалістом у чому-небудь», які репрезентовано в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або дієслова з невідокремлювальними префіксами.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні лексико-семантичної групи дієслів зі значенням «знати» на основі творів художньої літератури, що дозволить глибше проаналізувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути дослідження цих дієслів у зів'язаному аспекті з використанням декількох германських мов.

Література:

1. Габрусєва Н.В. Філософія в поняттях і термінах (короткий адаптований словник). Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2012. 73 с.
2. Васильєв Л. Современная лингвистическая семантика. Москва : Высшая школа, 1990. 175 с.
3. Ділай І.П. Когнітивні дієслова в лексико-семантичній системі англійської мови: історія та перспективи дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. Вип. 22. С. 28–37.
4. Ильчук Е.В. Представление когнитивных процессов в семантике английских глаголов : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2006. 40 с.
5. Пименова М.В. Семантико-синтаксический аспект ментальных глаголов (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Санкт-Петербург, 1995. 16 с.
6. Eleni Butulussi: Studien zur Valenz kognitiver Verben im Deutschen und Neugriechischen, Tübingen: Niemeyer, 1991. 344 S.
7. Злобина Н.И. Семантика основных глаголов знания в современном немецком языке и их синтаксические и словообразовательные потенции : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва : Моск. гос. пед. ин-т ин. яз., 1976. 24 с.
8. Лихолай Г.Л. Когнітивно-семантична концептуалізація мета-знання в сучасній німецькій мові. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2004. № 4 (63). С. 27–32.
9. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник. [3-є видання]. Київ : Академія, 2008. 464 с.

Kraynak O. structural-semantic features of the verb with the meaning of “know” in modern German

The article is devoted to the study of the structural-semantic features of verbs the meaning of “to know” in modern German. Although the active study of cognitive verbs mainly on the material of different parts of the language in German, there are still no works in which to analyze the lexical-semantic field of verbs with the meaning “to know”, its structural-semantic organization with corresponding thematic and formal-structural distribution.

The study of verbs was based on lexicographic interpretations and allowed us to identify a diverse class of semantics in

terms of their multifaceted systemic relationships. This leads to the selection of 11 separate semantic groups of verbs with different productivity.

The studied lexical-semantic group of cognitive verbs denotes the internal and mental states of man and is characterized by semantic versatility and categorical commonality. Verbal tokens with the meaning of “to know” have a different morphemic structure and a different set of lexical-semantic variants. Among the units analyzed, verbs with the meaning of “to have specific and advanced knowledge of a field”, “to be well-informed about”, “to understand something”, “to be an expert in something”, which are recorded in lexicographic sources as persistent phrases or verbs with inseparable prefixes, exhibit the greatest performance.

The combination of semantic and structural analysis of the lexical-semantic group of verbs contributes to a holistic study of their content and morpheme structure.

The studied semantic field of verbs with the meaning «know» as a unit of lexical-semantic system, united by a core, which includes the words identifiers *kennen/wissen*. Lexemes that belong to the center of the field have an integral, common value *Bescheid wissen, sich auskennen, mit etwas vertraut sein*. The field periphery consists of units that are the remotest by the value from a core. Verbs *fühlen, empfinden, agnostieren* behave to periphery and go into detail, specify the basic value of the field.

In the future, it is advisable to consider the analyzed lexical-semantic group with the analysis of the material of belles-lettres, which will allow to analyze the material more deeply taking into account stylistic features. Equally interesting may be the study of verbs with the meaning of “to know” in a comparable aspect, using several Germanic languages.

Key words: lexical-semantic field, verb, cognitive verb, lexeme, semantic meaning, lexical meaning, structural analysis.